

ENDÜSTRİLEŞME SÜRECİNDE SOMA'DA LİNYİT KÖMÜRÜ MADENCİLERİNİN ÇALIŞMA KOŞULLARI VE AİLE YAPILARI

Sevinç ÖZEN*

GİRİŞ

Endüstrileşmenin aile yaşamı üzerindeki etkileri konusunda Batı'da (ABD ve Avrupa) yapılan çalışmalarda, endüstrileşme çoğu kez, toplumun dönüşümündeki temel güç olarak ele alınmaktadır. E.P. Thompson tarafından, endüstrileşmenin, aile bireylerinin ilişkilerinde bir farklılaşma yarattığı (1) T. Parsons tarafından da, endüstrileşmenin üç kuşaklı geleneksel geniş aileyi parçaladığı, soyutlanmış çekirdek ailenin ortaya çıkışına yol açtığı, ailenin endüstriyel sistemin gereklerine uyum sağlamak için giderek çekirdekleştiği belirtilmektedir (2). W.J. Goode ise, endüstri sisteminin gerekleri ile çekirdek aile arasında bir uyumdan söz etmektedir (3).

Endüstri toplumlarında, aile ve akrabalık bağlarının endüstrileşmeye bağlı olarak giderek azaldığı vurgulanırken, endüstrileşmekte olan, dolayısıyla değişme sürecinde olan toplumlarda ailenin geçirdiği dönüşüm farklı özellikler taşıyabilmektedir. Endüstrileşmeye doğru değişme içinde bulunan toplumlarda, ailenin yeni koşullara kendini uyarılma biçimleri, ailenin içsel ilişkileri, salt endüstriyel üretimin değil, aynı zamanda tarımsal üretimin de etkileri ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durum, özellikle kentleşme ve hızlı bir kır-kent göçünü yaşayan toplumumuzda belirgin olarak görülebilmektedir.

Endüstrileşmekte olan toplumumuzda, ailenin geçirdiği dönüşümün özellikleri, madencilik sektöründe çalışanların (maden işçilerinin) aileleri ele alınarak irdelendiğinde, kırsal-tarımsal üretim ile kentsel-endüstriyel üretime özgü değerlerin, normların, ilişkilerin madenci ailede birlikte varolabileceği görülebilecektir (4).

Madencilik ve üretimin niteliğinin, hem tarımsal hem endüstriyel karaktere sahip olmasının büyük önemi vardır. Endüstriyel üretimin bir parçası olmasına, endüstride temel enerji

(x) Yard.Doç.Dr. Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

kaynaklarından biri olmasına rağmen, madencilik sektörü, endüstrinin diğer işkollarından farklıdır, üretimin niteliği ve çalışma koşulları açısından tarımsal üretim ile endüstriyel üretim arasında yer alır. Madenci aile yapısı ile gelmiş oldukları tarımsal kesimde yer alan ve madencilik faaliyetleri ile yakın ilişki içinde olan aile yapısının karşılaştırılmaya çalışıldığı bu araştırmada, bu nedenle, sosyolojik araştırmalarda henüz yeni bir yaklaşım olan eklemleme yaklaşımı kullanılmaktadır. Bu yaklaşım ile, endüstrileşmekte olan bir toplum olan toplumumuzda, aile kurumu, yapısı ve işlevleriyle dengeye ulaşmış bir bütünlük ya da geleneksel-modern dikotomisi içinde ele alınmayıp tarımsal ve endüstriyel üretimin eklemleme sonucu iki yapının birlikte oluşturduğu sentez şeklinde ele alınmaktadır (5).

Buradan hareketle, ailedeki değişimin endüstrileşmiş olan toplumlardan farklı olduğu, ailenin kapitalistleşme ve endüstrileşme sürecinden (madende çalışma vasıtasıyla) etkilenmekle birlikte, henüz tarımsal üretimle de bağını sürdürdüğü, dolayısıyla halâ aile içi ilişkiler ve işlevleri açısından tarımsal üretimdekine benzer özellikler gösterdiği söylenebilmektedir. Ailede tarımsal ve endüstriyel üretimin birlikte oluşturduğu sentezin görülebilmesinin nedeninin ise, hem meslek olarak madenciliğin niteliklerinden hem de toplumumuzun endüstrileşme sürecinde bulunmasından kaynaklandığı ileri sürülebilir.

Endüstrileşmenin madencilik örneğinde aile yapısı üzerindeki etkileriyle ilgili veriler, Ege Bölgesinde, Manisa ilinin önemli linyit ilçesi Soma'da Ege Linyitleri İşletmesinde çalışan maden işçilerinden elde edilmiştir. Doğum yeri Soma'nın köyleri olan 100 işçi ve işletmeye en fazla işgücü veren 4 köyden toplam 100 aile reisi ile, hazırlanan görüşme formları çerçevesinde görüşmeler yapılmıştır.

Meslek olarak madenciliğin, sanayinin diğer dallarından farklılığı (hem üretimin niteliğinin doğa ile doğrudan ilişkileri gerektirmesi, hem de işgücü kaynağını genellikle kırsal yörelerden bulması), onun, tarımsal üretimin bir uzantısı olarak nitelenmesine yol açabilmektedir. Dolayısıyla bu tür bir işkolunda çalışma, aile yaşamında da farklı oluşumları gösterebilmektedir. Bu nedenle önce, madencilikte çalışma koşullarından söz etmek, daha sonra da, aile yaşamı ile ilgili bulguları sunmak yerinde olacaktır.

MESLEK OLARAK MADENCİLİĞİN ÖZELLİKLERİ

Madencilik, yeryüzünde veya toprak altında mevcut olup, sıvı, gaz veya katı halde bulunan maden, mineral veya diğer tabii kaynakların üretimi ile ilgili faaliyetler şeklinde tanımlanabilir (6). Bir başka deyişle madencilik, doğadaki hammaddelerin ilkel üretimi ile uğraşmayı gerektiren bir meslektir (7). Kömür madenciliği doğal olaylarla sürekli uğraşmayı gerektiren, tükenen ve yenilenmesi mümkün olmayan, büyük ölçüde riske ve şansa dayanan bir işletmeciliktir. Büyük bir yeraltı atölyesi durumundaki maden ocağında çalışanlar birçok doğal olayların, engellerin etkisiyle karşılaşmaktadır. Bulmer'a göre, maden işçileri, bir bütün olarak işçi sınıfı içinde farklı ve önemli bir gruptur, hem çalışma koşulları hem de kendi dışındaki dünyaya göre dayanışmaları açısından diğer endüstri işçilerinden farklıdır (8).

Madencilikte üretim, yeraltı işletmeciliği ve açık ocak işletmeciliği (yerüstü) şekillerinde yapılmaktadır. Yeraltı madenciliğinde çalışma koşulları yerüstüne göre çok daha dezavantajlıdır. Bu çalışma ortamı, G. Rimlinger'a göre, işgücünü iki yönden etkilemektedir: İlki, bu çevre, gerilim ve çatışmanın bir kaynağını oluşturur, ikincisi bu duygulara bir tepki olarak bir araya gelmelerine yardım eder. Gerilim ve çatışmanın kaynakları olarak düşünülen endüstriyel çevrenin unsurları, işin doğası, onu çevreleyen tehlike ve onun ortaya koyduğu problemlerdir. İş, salt büyük fiziksel güç gerektirmekle kalmamakta, yüksek basınç altında rahatsız edici koşullar sözkonusu olmakta, bu da işçi grupları arasında da yakın işbirliğini gerektirmektedir (9).

Madencilik, sadece dayanışma, görelî bağımsızlık gerektirmez, madenciler aynı zamanda diğer mesleklerle ilişki olanaklarını azaltan, fiziki olarak soyutlanmış yerlerde yaşarlar. Vardiyalı çalışma madenciliğin bir özelliğidir ve bu birlikte çalışanlar arasında var olan iş dışı sosyal ilişkileri güçlendiren bir özelliktir. Çalışma, madencilerin boş zamanlarında ilişki olanağını sağlar.

Özellikleri çok kısa olarak belirtmeye çalışılan madencilikte aile yapısı, ailenin işleyişi, diğer toplumsal kurumlarla ilişkileri, mesleğin ve çalışma koşullarının etkisi altında kalabilmektedir. Bunun yanısıra, endüstrileşmekte olan toplumlarda, madencilik, büyük ölçüde göçmen işgücüne dayandığından dolayı (10), madenci aile tarımsal üretimde endüstriyel üretime geçiş özelliklerini de

gösterebilmekte, aile yapısı açısından, ailenin kompozisyonu, kuruluşu, göç edenin aileye ilişkin değerleri, normları, tarımsal-kırsal üretimle bağların niteliği, kırsal ve kentsel aileden farklılaşabilmektedir.

Madencilikte, üretimin niteliği, işçinin aynı zamanda hem tarımsal üretimle hem de endüstriyel üretimle, çalışma düzeyinde ve akrabalık ilişkileri düzeyinde ilişki kurmasına neden olmaktadır. Madencilikte, üretimin doğa ile doğrudan ilişkileri gerektirmesi, üretimin büyük ölçüde insan gücüne dayanması, madende çalışmanın tahsili gerektirmemesi, işgücü kaynağını kırsal yörelerden almasına yol açabilmekte, madencilik farklı emek türlerini içeren bir işkolu olmakta, bu durum da aile yapısında tarımsal ve endüstriyel üretimin eklemlenmesini, birlikte varoluşunu somut olarak gösterebilmektedir.

SOMA'DA LİNYİT KÖMÜRÜ İŞLETMESİ VE İŞGÜCÜ GÖÇÜ

1935 yılında küçük bir kasaba özelliği gösteren Soma İlçe Merkezi, 1960 yılında nüfusu 13200'e yükselerek şehirleşme sürecine hızla girmiştir. bu hızlı nüfus artışının en önemli etkeni ilçedeki linyit işletmesi ve 5 Ekim 1955'te temeli atılıp 24 Temmuz 1957'de işletmeye açılan 44 megavat gücündeki santraldır, denebilir. Soma'nın 1985 yılı yıllık nüfus artış oranı % 34.27 olup, Manisa ilçeleri arasında en yüksek orana sahiptir.

İlçeye, sürekli veya geçici olarak yerleşmek amacıyla gelen nüfus miktarı çok yüksek bir düzeydedir. Soma'daki nüfus artışının doğal artışlardan değil, özellikle kırdan veya diğer yörelerden göçlerden kaynaklandığı söylenebilir.

Soma'da ekonomik açıdan büyük bir değer taşıyan linyit kömür kaynakları, ilçe nüfusunda, nüfusun işgücü ve cinsiyet yapısında, konut, sağlık ve eğitim olanaklarında değişmelere yol açmıştır.

Soma'da Ege Linyitleri İşletmesi, Türkiye'nin farklı yerleşim bölgelerinden işgücü almaktadır. İşletmede, araştırma tarihinde 4392 kişi çalışmaktadır. Araştırmaya konu olan maden işçileri ise, Soma'nın köylerinde doğmuş, çalışmak için Soma'ya gelmiştir. Genel olarak madenciler, Soma'ya gelişin nedenini iş bulmak, çalışmak (%21) olarak belirtmişlerdir. Geçim sıkıntısı, arazi yokluğu, arazilerin verimsiz oluşu gibi nedenler ön sıradadır (% 46). Daha önce

akrabaların gelmesi (% 14) de etkili olmuştur. Aynı köyden daha önce Soma'ya gelip işletmeye giren akraba ve hemşehriler, bireyin sosyal yaşamda ve çalışma yaşamında karşılaştığı güçlüklerde bir tür gedik sistemi (11) olabilmektedir.

Madenciler, gelmiş oldukları köyde çiftçilik, hayvancılık gibi işlerle uğraştıklarını belirtmişlerdir. Bir başka deyişle madenciler, doğrudan tarımsal üretimden endüstriyel üretimin bir dalı olan madencilğe geçmişlerdir.

Köyden Soma'ya geliş nedeni ile köyde bulunan mülkler karşılaştırıldığında, geçim sıkıntısı, arazi yokluğu nedeniyle Soma'ya gelenler arasında hiç toprağı olmayanların oranı % 43.48'dir. Ayrıca toprak yetersizliği veya miras yoluyla parçalanması, nüfus - toprak dengesizliği sözkonusudur.

Maden işçisi köyden Soma'ya geldiğinde hemen madene girmemiştir. Soma'ya gelindiğinde ilk iş % 67 oranında linyit işletmesinde bulunmuştur. % 33 oranında ise maden dışında bir iş (şöförlük, inşaat işçiliğı, kahvede, lokantada garsonluk, aşçılık vb.) bulunmuştur. Daha sonra linyit işletmesine girilmiştir.

Madende çalışma, Soma ve çevresinde yaşayanlar için tarımsal üretimden sonra ikinci geçim kaynağını oluşturur. Madenciligi seçmede ilk neden yörede madenden başka iş sahası olmamasıdır. Madencilerin bir bölümü de köylü oluşunu, zanaatı olmayışını öne sürmüştür. Madenciligi seçmede diğer bir neden ise, maden işçiliğinin sigortalı, emekliliğı olan, sürekli ve kamu sektöründe yer alan bir iş olmasıdır. Özellikle kırsal yaşamda, tarımsal işler ile uğraşan birey, tarımsal üretimdeki doğal riskleri (sel, kuraklık, zararlı böcekler gibi) emeğı ile bertaraf etmeye çalışmakta, gelirini ürünün satışı sonucu yıllık veya mevsimlik olarak elde etmekte, bu süre içinde tüccar ve bankalara borçlanmaktadır. bu durumda ise sürekli aylık geliri olan, çalışma saatleri belirli olan, emekliliğı olan bir iş olarak maden işçiliğı tarımsal üretimde yer alan birey için çekici hale gelmektedir. Eğitim ve tahsilin yetersizliği de madenciligi seçmede belirtilen nedenler arasındadır. Akraba, hemşehri ve arkadaşların tavsiyesi, köyde geçim sıkıntısı çekilmesi, madende çalışmak için sermaye gerekmemesi, belli çalışma saatlarının olması da diğer nedenler arasındadır.

Araştırma yöresinde, madencilik mesleğı, aileden

geleneksellik taşımaktadır. Maden işçilerinin % 54'ünün ailesinde madenci vardır. Gerek, yörede maden işletmesinin önemli bir iş alanı olması gibi nesnel koşullar, gerek öznel istem ve bireysel özellikler (yani eğitim imkanlarından yararlanma düzeyinin düşüklüğü, endüstriyel mesleki becerinin yokluğu) madenciliğin aile çevresinde geleneksel bir meslek olma niteliğini ortaya koymuştur. Madende çalışmış olanlar arasında kardeş-ağabey, amca-dayı oğlu, baba başta gelmektedir.

Kırsal kesimden gelen ve linyit işletmesinde çalışmaya başlayan maden işçisinin aile yapısı ve yaşamı irdelendiğinde, madencinin gerek kırsal yaşamının gerek içinde bulunduğu kasaba yaşamı ve madenciliğin aile yaşamında etkili olduğu görülebilecektir.

MADEN İŞÇİSİNİN AİLE YAŞAMI VE İLİŞKİLERİ

Madencilerin çalışma koşulları gözönüne alındığında, ağır çalışma koşullarında, yeraltında çalışan madencinin kendini ertesi gün çalışabilecek güç ve istekte hissetmesi büyük ölçüde aile yaşamına bağlıdır.

Bir İngiliz kömür madenci köyünü betimleyen bir araştırmacı grubu, aile biriminin anne, baba, çocuklardan oluştuğunu, her bireyin babanın ücretine bağlı olduğunu, kadının istihdam olanaklarının yok denecek kadar az olduğunu bulgulamıştır. Ekonomik açıdan baba, ailenin ekmeğini kazanan kişidir ve bu durum aile yaşamı gelenekleri, hane içinde sorumluluk ve kurumsal yaşamın gelişimi ile güçlendirilmektedir. "Kadının yeri evidir" düşüncesi Ashton'da hem düşünce hem davranış bakımından önem kazanmaktadır (12).

19. yy. daki Fransız kömür madencilerinin aile yapısını inceleyen çalışmasında, Tilly de maden işçiliğinin aile yapısına özgün damgasını vurduğunu belirtmektedir. Vuillemin'a göre, aile, madenci için, çocukları için ya da en azından oğulları için bir kaynaktır; çünkü çocuklar 12 yaşında, çalışmak için iş aramaya başlarlar. Ücret kazananlar ve tüketenler olan aile üyeleri arasındaki denge aile refahıyla saptanır. Kadının rolü evsel (domestic) faaliyetlerle sınırlıdır ve para kazanma fırsatları azdır. Kadınların diğer sorumlulukları arasında madencinin para kazanmasını kolaylaştırma sorumluluğu vardır. Yemek, çalışma saatlerine uygun olarak hazırlanır, kararmış giyecekler yıkanır (13).

Görüldüğü gibi, bir meslek olarak ve endüstriyel üretimin bir dalı olarak madencilik, aile yapısında endüstrinin diğer dallarından

farklı oluşumlar, ilişkiler yaratmakta, bu ise, hem gelişmekte olan toplumlarda ailenin endüstrileşmeye bağlı olarak geçirdiği değişimin farklı olmasından hem de madencilğin mesleki özelliklerinden ileri gelmektedir, diyebiliriz.

a) Aile Kompozisyonu

Soma'da madenci aile kompozisyonunu üç şekilde ele almak mümkündür: Soma'ya gelmeden önce köydeki, Soma'ya gelindiğinde ve şu andaki aile kompozisyonları. Çünkü, aile ile birlikte Soma'ya göç etmeden önce, istihdam imkânları araştırılmış, bu arada maden dışı işlerde çalışılmış, madende iş bulduktan sonra eş ve çocuklar Soma'ya getirilmiştir.

Maden işçisinin köydeki aile kompozisyonu, % 39'u geniş aile (yönlendirme ailesi) (14), % 16'sı geçici geniş aile (yönlendirme ailesi), % 3'ü parçalanmış aile, % 49'u çekirdek (yönlendirme ailesi), % 3'ü ise deneğin çekirdek ailesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Soma'ya gelindiğinde ise (göç sırasında) aile kompozisyonu şöyledir. Büyük oranda madenci Soma'ya yalnız veya bekâr olarak gelmiştir (% 50) % 35'i ise eşi ve çocukları ile gelmiştir. % 12'si babasının göç kararı sözkonusu olduğu için anne-baba ve kardeşleri ile birlikte gelmiştir. % 2 'si ise eş ve çocuklarının yanısıra anne ve babasını da yanına almıştır. madencilerin şu andaki aile kompozisyonu ise, % 98'i çekirdek, % 2'si geleneksel geniş aile şeklindedir.

Fakat aile kompozisyonunun çekirdek aile şeklinde ortaya çıkması, aile tipinin çekirdek aile olarak nitelenmesi için yeterli olmamakta, ailede bireylerarasındaki ilişkilerde de eşitlikçi ilişkilerin söz konusu olması gerekmektedir.

b) Ailenin Kuruluşu

Maden işçisi, kırsal yörelerde doğup yetişmenin de etkisiyle, kentsel yöreler için erken sayılabilecek yaşta (askerlik dönüşü) evlenmiştir. Maden işçisinin eşinin evlenme yaşı ise büyük oranda 18 ve daha önceki yaşlarda toplanmaktadır. Evlenme biçimine bakıldığında görücü usulü evlenme ağır basmaktadır. Ayrıca, madencinin kendi köyünden bir eşle evlenmesi oranı da % 50 olup, oldukça önemlidir.

Soma'da madenci ailelerinin köylerinde toprak yetersizliği,

toprakların verimsizliği, toprak-nüfus dengesizliği geçim sıkıntısına neden olmakta, bu durum yöre için önemli bir geçim kaynağı olan madende çalışmayı, dolayısıyla geniş aileden kopmaları ortaya koymaktadır. Bu durum ise ailenin biçimi ve ilişkilerini farklı olarak etkilemektedir.

c) Aile İçi İlişkiler

Madenci ailede, madenciliğin bir meslek olarak etkileri, bireyler arası etkileşime somut bir biçimde yansımaktadır. Madencilik bir meslek olarak, hem tarımsal üretimin hem endüstriyel üretimin etkilerini taşıyan bir meslek olduğundan aile içi iş bölümünde de bu durum görölmektedir.

Maden işçisine göre, iş bölümünde babanın yeri büyük oranda çalışıp para kazanma şeklinde dir.

Soma'da madenci aileleri normalde, anne, baba ve çocuklardan oluşan gruplardır. Ve bu ailede, her birey babanın ücretine bağlıdır. Ekonomik açıdan baba, ailenin ekmeğini kazanan kişidir, bu durum aile içinde babanın iş bölümüne göre konumunu da belirlemektedir. Kadının, annenin ya da eşin aile içi iş bölümündeki konumu ise, büyük oranda ev işleri ve çocuk bakımı şeklinde dir. Bir kısmı, dışarıya para ile dik iş dikmekte, mevlüt okumaya gitmekte, bir kısmı da ev işlerinin yanısıra yaz aylarında tarlada çalışmaktadır.

Madenci topluluklarına ilişkin sosyolojik modelleri ele alan çalışmasında Bulmer, madenci ailede karı-koca rollerinin kesin olarak birbirinden ayrılmış olduğundan söz etmektedir. Erkeğin etkinlik merkezi evin dışındadır, işte ve boş zamanlarında diğer erkeklerle etkileşim halindedir. Öte yandan kadının etkinlikleri ev içindedir, çocukları ve kocası için çalışır (15).

Klein'in yapmış olduğu bir çalışmada da, kadınlar ile erkeklerin konuşmaları da birbirinden farklıdır. Kulüplerinde madenciler işleri ve ikinci derecede de spor hakkında konuşurlar, eşleri ve aileleri hakkında asla konuşmazlar, aynı şekilde işleri hakkındaki herşeyi evlerinde anlatmazlar (16).

Kadınlar için, ev işlerinin yanısıra, mahalledeki diğer madenci hanımları ile birlikte çay içme, el işi yapma, kocası, çocukları, geçmişi ve çevresi hakkında bitip tükenmez bir konuşma ve dedikodu sözkonusudur.

Aile bireyleri arasında çocuklar ise, okula gidenler ile gitmeyenler bakımından ayırım göstermekte, okula gidenler evde ders çalışmakta, gitmeyenler ise, kızlar annelerinin yaptığı ev işine yardım etmekte, erkekler de alışveriş, odun-kömür taşıma, soba için odun kırma gibi işleri yerine getirmektedir. Bulmer, bu durumu, karı-koca arasındaki rollerin çocuklara yansımaları şeklinde değerlendirmektedir. Madenci ailede eşin herhangi bir işyerinde çalışması olgusuna rastlanmamıştır. Çünkü madencinin işi güç ve tehlikelidir. Dolayısıyla kadının aileye ekonomik katkısı, dışarda çalışma şeklinde değil, evde çalışma şeklinde olmaktadır.

Ailede önemli konularda karar vermede, madenci ailede hane reisi (% 60) ilk sıradadır. Hane reisi, eşi ve tüm aile bireylerinin ortak karar verme oranı toplam % 39'dur.

Çocukların eğitimi konusunda, madenci ailesinde kız ve erkek çocukların okutulması tercih edilirken, halâ kız ve erkeğe özgü meslekler ayırımı yapılmaktadır. Madenciler, oğullarının madenci olmasını büyük ölçüde istememektedir. Sadece eğitim-öğretiminin ileri götürmediği durumlarda madene girme seçeneği düşünülebilir. Öncelikle tahsil ve bir meslek sahibi olması tercih edilir.

Madenci nüfusun yüksek doğurganlığa sahip olduğu biçiminde, Haines'in 19. yüzyılda Polonya, İngiltere, Galler ve Pensilvanya madenci bölgelerinden elde ettiği bulgular (17) günümüz maden işçisi için de geçerlidir. 3 ve daha fazla çocuğu olanların oranı % 46, 2 çocuğu olanların oranı % 39'dur. Fakat, madencinin çocuk sayısı konusundaki anlayışı değişmeye başlamış, ideal çocuk sayısı olarak % 74 oranında 2 çocuk belirtilmiştir.

Anne-babalar, hem Soma'da hem köylerde, yetişkin çocuklarıyla birlikte oturmayı, bakımlarını üstlenmelerini arzu etmekte, yaşlıların sorumluluğunu aile dışı kurumların almasını tercih etmemektedir. Batı'da aile hem biçimsel bakımdan, hem de normatif açıdan çekirdek aile niteliği kazandığı halde toplumumuzda ailenin, özelde de madenci ailenin, bireysel bağımsızlığı değil, bağımlılığı vurguladığı söylenebilir.

4) Tarımsal-Kırsal Kesimle Madencilik Karşılaştırma

Madencilik, tarımsal üretimin devamı olarak ortaya çıkmakta, dolayısıyla madenci aile yapısı ile tarımsal kesimdeki aile yapısı arasında da benzerlikler artmaktadır.

Tarımsal-kırsal kesimdeki aile ile madenci aileyi karşılaştırmak gerekirse, aile kompozisyonu bakımından madenci aile çekirdek ailedir. Kırsal-tarımsal üretimde de özellikle ikinci kuşağın oluşturduğu aile kompozisyonu çekirdek ailedir. (% 64) Madenci aile ile tarımdaki aile kompozisyonu nicel bir farklılık göstermektedir. Maden işçisi, ya bekâr olarak Soma'ya gelip çekirdek aile oluşturmuştur, ya da ailesiyle birlikte gelip, evlendikten sonra aileden ayrılarak kendisi çekirdek aile oluşturmuştur.

Nicel farklılığa rağmen, hem kırdaki, hem madende çekirdek aile kompozisyonlarına dönüşüm sözkonusu olduğu halde, aile içi ilişkilerde ve değerlerde çekirdek aile ilişkilerinin (batı'da vurgulandığı gibi eşitlikçi ilişkiler) sözkonusu olmadığı görülmektedir. Aile içi işbölümünde, madenci madende çalışır, para kazanır, kadın ise evde çalışır. Kadının yeri evidir. Tarımsal kesimde de, erkek tarımda çalışır, kadın ise hem evde hem tarlada çalışır. Madenci ailede tarımsal kesimle eklemlenmenin somut bir görünümü de kadının % 11 oranında yazları tarlada, tarımda çalışmasıdır. burada farklı emek türlerinin kadın açısından da bir arada olduğu görülmektedir.

Ailenin kuruluşu açısından da madenci aile ile tarımcı aile benzer özelliklere sahiptir. Madenci ailenin kuruluşu da kırdaki yaşadığı döneme rastlamıştır. Kendi köyünden evlenme oranı % 50'dir. Kırsal kesimde ise % 75'dir (Soma köylerinde).

Maden işçisi, ev işlerinde kadına yardım etmek gerekliliğinden yanadır (Tutum açısından). Oysa davranış açısından, yardım etmediğini belirtmektedir. Çünkü madenci eşleri, herhangi bir işte çalışmazlar, ev işleriyle uğraşırlar. (Eşlerin çalışmaması, hem madencinin sürekli yeraltında çalışması, işinin yoruculuğu ve güçlüğünden kaynaklanmakta hem de kırsal kesimden gelen madencinin eşinin çalışmasını onaylamamasından, kırsal kesimin geleneklerinden kaynaklanmaktadır.) Madenci, "kadın evde, madenci dışarda çalışır, madenci eşleri çalışmazlar" derken, kırsal kesimde ise "köyde erkekler ev işi yapmaz" denmektedir.

Ailede önemli konularda karar vermede madenci ailede hane reisi (% 60) ilk sıradadır. Kırsal -tarımsal ailede ise hane reisi % 78 oranında ilk sıradadır. madenci ailede hane reisi ve eşi ile tüm aile bireylerinin ortak karar verme oranı toplam % 39'dur. kırsal ailede ise % 20'dir. Aradaki nicel farklılığa rağmen, madenci ailede henüz

geleneksel geniş aile ilişkilerinin sözkonusu olduğu söylenebilir.

Madenci aile ile tarımsal kesimdeki aile arasındaki benzerlikler, madencilikte üretimin tarımsal üretimin bir uzantısı olmasından kaynaklanmakta, bunun yanı sıra madencinin kırsal kökenli ya da kırdan göç etmiş olması, dolayısıyla kırsal üretime özgü değerleri, normları da beraberinde getirmesi bu durumu pekiştirmektedir.

Madende çalışmaya başlayan ve ailesiyle birlikte Soma'ya yerleşen madenci kırsal kesimle ilişkilerini toprak ve akrabalık düzeyinde sürdürmekte, kırdan kaynak aktarımı da (yiyecek, un, bulgur, tarhana, zeytinyağı vb.) sözkonusu olmaktadır. Bu da, madencinin tarımsal üretimle bağıını koparmamasına yol açmaktadır.

SONUÇ

Çalışma, özellikle gelişmekte olan toplumlarda toplumun değişmesine paralel olarak, kırsal-tarımsal üretimden gelen ve endüstri sektörünün bir dalı olan madencilikte çalışan maden işçisinin aile yapısında, kırsal-tarımsal ve kentsel-endüstriyel üretime özgü değerlerin, normların, ilişkilerin birlikte varolabileceği yaklaşımı ile gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede, maden işçisi ailesi, bu iki farklı üretim türünün (tarımsal-endüstriyel) etkilerini taşıyan (ama tarımsal-köylü ailesi ve endüstriyel-kentli aile diyemeyeceğimiz onlardan da farklı olan) sözkonusu yaklaşımın somutlaştığı bir aileyi yansıtmaktadır, diyebiliriz.

Modernleşme ve ikili yapı modellerine göre az gelişmiş ekonominin "kapitalist-modern" ve "geçimlik-geleneksel" sektör olarak bölümlendiği varsayılır (18). Bir başka deyişle sistemin içinde birbirlerinden tümüyle farklı iki sektör bir arada varlıklarını sürdürmektedir. Her sektörün değişik toplumsal süreçleri, farklı ve geniş ölçüde birbirlerinden bağımsız geçmişleri, farklı dinamikleri vardır. Üretimin hemen hemen hiçbir iç dinamiğe sahip olmadan, genellikle yaşamı sürdürmek ereği ile yapıldığı durgun "geleneksel" sektöre karşılık "kapitalist-modern" sektör ilerici, dinamik ve değişikliğe hazır bir yapıdadır (19).

Oysa gelişmekte olan toplumlarda, hızlı kır-kent göçü sonucu, sözü edilen iki kesim birbirinden ayrı bir şekilde varlığını sürdürmemekte, iki kesimin birlikte oluşturdukları sentez önem

kazanmaktadır.

Örnekleme gerekirse geliştirmekte olan toplumlarda hızlı kır-kent göçü, geleneksel geçimlik sektör ile kapitalist sektör arasındaki ilişkilerin artması, gecekondulaşmayı ortaya çıkarmıştır. Gecekondulaşmada somutlaşan eklenmiş yapıda, kent kültürü ve ekonomisi başat unsurlar olmasına karşılık, göçmenlerin kırdan taşıdıkları, beraberlerinde getirdikleri kültürel, ideolojik ve ekonomik öğeler de varlığını sürdürmektedir (20).

Madencilik, üretiminin niteliğinden dolayı kırsal kesimden işgücü alması, kırsal kökenli bireylerin tercih ettiği bir işkolu olması (doğa ile ilişkilerin yeraltında sürdürülmesi, ilköğretim sonrası tahsil gerektirmemesi nedeniyle) onun tarımsal üretimle bağını da ortaya koymaktadır. Araştırma yöresinde madencilik ve tarımın, arasında devingenliğin yüksek iki üretim dalı olduğu görülmektedir. Maden endüstrisi hâlâ emek yoğun bir nitelik taşımaya devam etmekte, özellikle maden çevresindeki köyler işgücü rezervini oluşturmaktadır (21).

Bu çerçevede, madenci aile hem tarımsal üretimin ve kültürel değerlerinin hem de endüstrinin bir dalı olan madencilik, mesleki kültürünün ve normlarının etkisinde kalabilmektedir. Aile, çekirdek aile kompozisyonunu kazanmakta, aile içi işbölümü ve ilişkiler, ailede otorite ve karar verme konusunda hane reisinin etkinliğini sürdürdüğü görülmektedir. Maden işçisinin köyden Soma'ya gelmesi bir işgücü hareketliliği anlamını taşımakta, zaten çok yakın olan köyleri ile bağlarını (ekonomik ve kültürel anlamda) koparmamasına yol açmakta, bu durumda da, madencilik egemen olduğu kasaba ile tarımsal üretimin egemen olduğu kırsal kesimdeki ekonomik ve kültürel özelliklerin madenci ailede görülmesini sağlamaktadır. Tarımsal üretimden gelen maden işçileri, endüstriyel yaşama sınırlı olarak katılmakta, doğum yerleriyle bağlarını sürdürmekte, geniş aile bağlarını korumaktadırlar.

Yaklaşımımız doğrultusunda, meslek olarak maden işçiliği, kırsal bölgelerden emek almaya devam ettikçe, eklenme (tarımsal ve endüstriyel üretimin birlikte varılması) olgusunun farklı düzeylerde varlığını sürdüreceğini söylemek mümkündür. Örneğin taş kömürü işletmesinde daimi ve gruplu işçi ayrımının sözkonusu olduğu Zonguldak'ta daimi maden işçilerinin endüstriyel yaşam biçimini özümlemekte olmasına rağmen, gruplu maden işçilerinin özünde

kendilerini köylü-işçi olarak görmeleri eklemlenmenin farklı bir boyutunu göstermektedir (22). Araştırma alanı Soma'da ise maden işçileri daimi nitelik taşımakta olup, giderek endüstriyel yaşam biçimini ve buna paralel olarak aile yapısını kazanacağını söyleyebiliriz.

REFERANS NOTLARI

- 1) THOMPSON, E.P.: The Making of the English Working Class, London, 1963, sf. 416'dan aktaran T. Hareven, **Family time-Industrial Time**, Cambridge Uni. Press, 1982, sf. 1.
- 2) CUFF, E.C. - G.C. : Payne, **Perspectives in Sociology**, George Allen Unwin, London, 1980, sf. 40.
- 3) GOODE, W.J.: **Family**, Prentice Hall, 1982, sf. 179.
- 4) Bu konuda daha geniş bilgi ve kuramsal çerçeve için bakınız:
ÖZEN, Sevinç : **Sanayi kasabasında Yaşam Biçimi ve Aile Yapısında Meydana Gelen Değişmeler : Soma örneği**, (yayınlanmamış Doktora tezi), E.Ü. Sosyal bilimler Enstitüsü, İzmir, 1989.
- 5) Modernleşme ve yapısal-işlevselci yaklaşımın eleştirisi ve eklemlenme yaklaşımı için bakınız :
SMITH, A.: **The Concept of Social Change**, Routledge -Kegan Paul, London, 1973, sf. 60-96.
- ERSOY, Melih-Çağatay Keskinok (der.) : **Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi Üzerine**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1984.
- ERSOY, Melih : **Göç ve Kentsel bütünleşme**, Türkiye Gelişim Araştırmaları Vakfı Yayını, Ankara, 1985.
- TAYLOR, J. : **From Modernization to Modes of Production**, The Mac millan Press, London, 1979.
- 6) DEMİR, Ahmet : **Çağdaş Teknolojik Gelişmeler : sosyo-Ekonomik Etkileri ile**, A.Ü.S.B.F., Yayın no : 472, Ankara 1981, sf. 57.
- 7) ALPTEKİN, Yavuz, **Madencilik Giriş**, E.Ü.Mühendislik Fak. Maden Mühendisliği Bölümü Yay. No: 21, İzmir, 1983, sf. 98.
- 8) BULMER, M.I.A.: "Sociological Models of the Mining Community", **Sociological Review**, 23, 1975, sf. 64.
- 9) RIMLINGER, Gaston V.: "International Differences in the Strike Propensity of Coal Miners : Experience in four Guntries", **Industrial and Labor Relations Review**, 12, 1959, sf. 393.
- 10) Madencilikte göçmen işgücü için bakınız :

THOMPSON, E.T. : "Mines and Plantations and the Movements of Peoples", **American Journal of Sociology**, 37, 1932.

GODOY, R. : Technical and Economic Efficiency of Peasant Miners in Bolivia". **Economic Development and Cultural Change**, 34, 1985.

GODOY, R. : "Mining : Anthropological Perspectives", **Annual Review of Anthropology**, 14, 1985.

LAITE, A.J., "Industrialization, Migration and Social Stratification at the Periphery, **Sociological Review**, 26,4,1978.

11) Gedik sistemi kavramı için bakınız :

ARI, Oğuz-C. Orhan Tütengil, "Adapazarı'na Göç ve Çalışma Hayatına İntibak Araştırması", **Sosyoloji Konferansları**, İ.Ü. yayını, 1271, İstanbul, 1967, sf. 111-112.

12) DENNIS, N., F. Henriques, C. Slaughter : **Coal is Our Life**, Eyre and Spottiswode, London, 1956, Sf. 173 -174.

13) TILLY, Louise A., "Coping with Company Paternalism : Family Strategies of Coal Miners in Nineteenth-Century France ", **Theory and Society**, 14, 4, 1985, sf. 410.

14) Yönlendirme ailesi, bireyin anne-babasının evliliği ile oluşan aileyi nitelendirmektedir. Bireyin içinde yetiştiği, içine doğduğu ailedir (Andree Michel, **Sociologie de la Famille et du Mariage**, Presses Universitaires de France, Paris, 1978). Rosser ve Harris'e göre de ailesel gruplar evlilikle doğmuşlar, doğumla genişlemişler, çoğalma döneminin en geniş devresi çocuğun olgunlaşmaya erişmesi, evlenmesi ve yuvadan ayrılmasıyla geçilmiş, onların kendi başlangıç ailesini bulmalarıyla ailesel gruplar birbirinden ayrılmıştır. Bakınız : C.Rosser-C.Harris, **The Family and Social Change**, Routledge-kegan Paul, 1965, sf. 164-170.

15) BULMER, M.I.A. : **a.g.e**, sf. 61-92.

16) KLEIN, J.: "The Family in Traditional Working Class Englend", M. Anderson (ed.), **Sociology of the Family**, Penguin Books, London, 1971, sf. 73.

17) Çünkü 19. yüzyıl kömür madencileri incelendiğinde, daha yüksek bebek ve yetişkin hastalık ve ölümlülüğü, kadınların evdışı işgücüne daha düşük maliyetleri ve kadınların erken evliliği

sözkonusuydu. Bkz. R. Godoy, a.g.e, sf. 205. Ayrıca bkz. D. Friedlander, "Demographic Patterns and Socio-economic Characteristics of the Coalminig Population in England", **Economic Development and Cultural Change**, 22, 1973.

18) SCOTT, C.D., "Peasants, Proletarianization and the Articulation of Modes of Production", **The Journal of Peasant Studies**, 3, 3, 1976, sf. 322.

19) ERSOY, Melih-Çağatay Keskinok, a.g.e, sf. 2.

20) Bu konudaki araştırma için bkz. ERSOY, Melih, a.g.e, 1985, sf. 17.

21) Hatta, Soma'ya ve maden ocaklarına yakın bir köy olan Avdan köyünde, özellikle Karadeniz bölgesinden gelip ocaklarda çalışmaya başlayan işçilerin yerleştikleri gözlenmiştir.

22) OSKAY, Ülgen.: **Geçiş Dönemi Tipi Olarak Zonguldak Kömür Havzası Maden İşçisi**, E.Ü. Edebiyat Fak. yayınları, No : 25, İzmir, 1983.